

2. De achtergrond van liturgie

Als Dorpskerk hebben wij een bepaalde vorm van kerkdiensten. Onze diensten zijn niet evangelisch, niet rooms-katholiek, niet ‘zwaar’..., maar ... gewoon... Maar wat is ‘gewoon’? En waarom doen we de dingen zoals we ze doen? In deze serie loop ik graag met u door onze kerkdienst heen – en probeer ik hier en daar wat achtergrondinformatie te geven.

Dr. Immink, docent liturgiek schrijft: “In de protestantse liturgische traditie bestaat er vanaf het begin een spanningsveld tussen **vorm** en **vrijheid**. ‘**Vorm**’ staat voor het vaststaande element, de vaste liturgische ordening, de kerkelijk vastgestelde formulieren, de stilistische vormgeving bij de bediening van de sacramenten, de gebeden, het Onze Vader, een geloofsbelijdenis, het kerkelijke lied, het ambt et cetera. Maar die vormen kwamen ook voortdurend in de hoek van de verdachtmaking terecht: ze zouden leiden tot formalisme, tot nietszeggende uitwendige handelingen, tot verouderde gewoonten. Daartegenover staat dan de ‘**vrijheid**’: de vrijheid van de Geest wel te verstaan. Datgene wat direct opkomt uit het gemoed, de spontane geestesuiting, de hartstochtelijke, vrije gebeden, het persoonlijke geloof, het profetische getuigenis, de vrije preken.

Deze dubbelheid (we houden van ‘vrij’ maar het moet ook geen chaos worden, en het liefst ook wel een beetje ‘doordacht zijn’) heeft de eenheid in de liturgie altijd sterk onder druk gezet. In protestantse kerken is geen ‘voorgeschreven liturgische ordening’ zoals bijvoorbeeld in de rooms-katholieke en lutherse traditie. In de Hervormde Kerk bleef het dienstboek dat in 1955 gemaakt werd, altijd een ‘dienstboek-in-ontwerp’ : er mocht principieel altijd aan gesleuteld worden. En het dienstboek uit 1998 van de Samen Op Weg-kerken heet ook nog altijd een ‘proeve’. Dat heeft er niet alleen mee te maken dat onze kerk zo divers is, maar ook met onze protestantse wortels. Wie te veel hamert op de eenheid van de vorm, krijgt de vrijheid als een boemerang terug.

Het gebed in de kerkdienst

Een gelovige bidt. Alleen of samen. Als we in de kerkdienst samen voor Gods aangezicht komen, vindt er een ‘samenspraak’ plaats tussen God en mens. Juist in de protestantse traditie speelt die directe communicatie een belangrijke rol. God heeft gesproken (in Christus, en in de Bijbel) en ons bidden is een antwoord op het spreken van God. Dit betekent onder andere dat het horen van de stem van God cruciaal is voor de gebedspraktijk. Dat horen van Gods stem heeft dus ook alles te maken met de manier waarop wij de Bijbel lezen. Maar hoe we dat ook doen, in het gebed gaat het om een reële ontmoeting tussen de biddende mens en God die werkelijk hier en nu in ons aanwezig wil zijn. Als student ben ik bij meerdere conferenties geweest waarin ik veel geleerd heb, juist op dit vlak. Het luisteren naar de stem van God als antwoord op ons bidden speelde hier een belangrijke rol. Ik leerde dat bidden geen eenrichtingsverkeer van mensen naar God is – maar dat ‘luisteren’ en dus stil worden, ook van binnen, een belangrijke functie heeft. Een christen mag er diep van overtuigd zijn dat God niet alleen gesproken heeft in de ‘openbaringsgeschiedenis’, maar ook nu een levende werkelijkheid is. Juist als de gemeente samenkomt en dat doet in zijn Naam – dan mag daar ook wat van verwacht worden. Dat actuele-spreken-nu is enerzijds een innerlijk horen of waarnemen van Gods stem, maar is anderzijds tegelijkertijd ingebed in concrete praktijken van bijbellezen, gesprekken voeren, letten op wat er gebeurt, mediteren et cetera.

Dr. Immink schrijft over het gebed in de meer vrije kerken: “Allereerst kent men daar een zekere gretigheid om buitengewone gebeurtenissen die plaatsvinden in het gewone en alledaagse leven, te zien als antwoord van God op het gebed. Dus hele concrete aanwijzingen van God: een briefkaart, een telefoontje van iemand op een cruciaal moment, een onverwachte genezing, een plotseling inzicht, et

cetera. Ten tweede het gemoedelijke praten met God, ook wel ‘babbelend spreken’ genoemd. Vertrouwelijkheid en nabijheid voeren in dit type kerkdiensten de boventoon, de *heilige distantie* schuift naar de achtergrond. Wie in gebed voorgaat in een dergelijke dienst hanteert vaak die gemoedelijke toonaard, waardoor het onderscheid tussen een persoonlijk gebed en een publiek gebed nagenoeg verdwijnt. Ten derde ligt er een sterke nadruk op *ervaringen van God* in het heden. Het geloof krijgt daardoor een enigszins actualistisch karakter. Tot slot nemen de lofprijzing en de vreugde (als we de liedcultuur erbij betrekken) een belangrijke plaats in. Na een blok lofprijzingsliederen kom je maar moeilijk in de modus van de verootmoediging. Dat heeft er ook mee te maken dat er minder besef is van de blijvende gebrokenheid en de strijd met het kwaad in een mensenleven.”

Ik vermoed dat de meeste gemeenteleden in de Dorpskerk niet zo thuis zijn in die meer vrije, evangelische kerken en meer van een doordachte liturgie houden. Het is fijn als de teksten van de gebeden van tevoren zorgvuldig samengesteld zijn en niet ter plekke ‘bedacht’. Willem Barnard (waar we regelmatig liederen van zingen) noemde het ‘honds en brutaal’ om zonder zorgvuldige (schriftelijke) voorbereiding voor Gods aangezicht te verschijnen. In de ‘meer liturgische diensten’ zijn het kyrie en het gloria meestal vaststaande teksten; ook is er vaak een ‘gebed van de zondag’, dat in het dienstboek voor die zondag wordt aangereikt. De taal van de kerk der eeuwen klinkt door in de gezongen en gesproken woorden. Kortom, op het gebied van de gebeds- en liedcultuur zijn de verschillen tussen vrije, vaak meer evangelische kerken en protestantse (oecumenische) gemeenten best groot.

Protestanten, en dan met name (bevindelijk) gereformeerden, waren vanouds gewend behoorlijk kerkelijk en leerstellig te denken. Er was een besef van bij de éne kerk te horen – die ook zichtbaar één hoorde te zijn en niet verdeeld over allerlei vrije en vloeibare groepen. Maar dit besef van kerkelijke verbanden en structuren is tegenwoordig in rap tempo aan het veranderen, in het bijzonder onder de jongere generaties. Een ontwikkeling die samenhangt met brede processen van verandering in de samenleving.

Het besef dat we deel uitmaken van een traditie, dat de Bijbel ook over concrete geschiedenis gaat waarin God ingegrepen heeft, dat wij als gelovigen die in de 21^e eeuw leven, opgenomen zijn in een groter verband dat de eeuwen omspannt, en dat de liturgie en de sacramenten ook een ‘institutionele kant’ hebben - dat besef hoorde vanouds bij het hervormde en gereformeerde kerkgevoel.

Met name aan de gereformeerde stromen was het ‘leerstellige’ ook belangrijk. Dat ging dan met name over wát we geloven. Die inhoud speelt - om bijvoorbeeld maar weer de gebeden te noemen - uiteraard ook een grote rol. Het gezamenlijke gebed heeft om goed te kunnen functioneren in de liturgie ook een soort ‘gezamenlijk geloof’ als dragende grond. Als in het gebed een geloofstaal wordt gesproken die niet gedeeld wordt, is het gebed niet meer *gezamenlijk*; sommigen haken dan inwendig af.

De protestantse liturgie was/is vooral erg onderwijzend. Denk bijvoorbeeld aan de vele onderwijzende teksten of formulieren bij trouwdiensten, bevestigingsdiensten, doop en avondmaal. Verder zit dat vormende niet alleen in de preek, maar ook in de gebeden. Wie voorgaat in gebed in de kerkdienst, moet een goed ontwikkeld dogmatisch bewustzijn hebben. Wat zeg je precies als je God aanroept om ontferming en genade te midden van de nood van de wereld? Wat vragen we eigenlijk als we voorbede doen voor zieken? En wat zegt dat over ons geloof? In onze gebeden zijn we dus direct of indirect bezig met de geheimen van het geloof en met de grote vragen van het leven. Dat vraagt theologische bezonnenheid en pastoraal inlevingsvermogen. In de protestantse traditie is daarom de opleiding van de voorganger (liturg en/of predikant) van belang – méér dan bijvoorbeeld in de evangelische wereld.

Protestants...

Goed, ik beloof hierbij dat we de volgende keer écht gericht naar de loop van een kerkdienst gaan kijken. Maar tot slot nu een vraag: staat de protestantse liturgie onder druk? Dat wordt hier en daar wel gesuggereerd... Onze landelijke Protestantse Kerk kampt met krimpende ledenaantallen. Komt dat omdat onze liturgie, onze diensten niet meer 'werken'? Ik zou dat niet direct zo durven zeggen... Jij wel?